

А. Маратқызы *

магистрант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

*Корреспондент авторы: arukkosh@gmail.com

ТАЯУ ШЫҒЫС АЙМАҒЫНДАҒЫ ҚЫТАЙ, РЕСЕЙ ЖӘНЕ АҚШ МҮДДЕЛЕРІ

Түйін

Таяу Шығыс – халықаралық қатынастардағы маңызды аймақтардың бірі, онда әлемнің ірі державаларының мүдделері қиылысады. АҚШ, Қытай және Ресей бұл аймақта әртүрлі стратегиялық мақсаттар көздейді. Бұл мақалада осы державалардың салыстырмалы артықшылықтары мен стратегиялық мақсаттарына талдау жасалып, олардың бәсекелес және қиылысатын мүдделері қарастырылады. Зерттеу барысында халықаралық қатынастардың реалистік теориясы қолданылады. Мақала геосаяси динамика туралы терең түсінік беру үшін сандық деректерді, аймақтық перспективаларды және кейс-стадиді қамтитын саяси реализм теориясына негізделген. Осы үшбұрышты бәсекелестіктің аймақтық тұрақтылық пен жаһандық билік құрылымдары үшін салдары туралы болжамдар ұсынылады. Бұл мақалада сондай-ақ Таяу Шығыстың стратегиялық маңыздылығының тарихи аспектілері қарастырылады, оның ішінде отаршылдық кезеңнен бастап қазіргі көпполярлы әлемдегі өзгерістерге дейінгі процестер талданады. Деректер мен саяси дискурстарды сараптау арқылы АҚШ, Қытай және Ресейдің аймақтағы экономикалық, әскери және дипломатиялық ықпалының салыстырмалы талдауы жүргізіледі.

Кілттік сөз: Таяу Шығыс, Америка Құрама Штаттары, Қытай, геосаясат, аймақтық тұрақсыздық

Кіріспе

Таяу Шығыс өзінің стратегиялық орналасуына, орасан зор энергетикалық ресурстарына және күрделі әлеуметтік-саяси динамикасына байланысты ұзақ уақыт бойы жаһандық геосаясаттың орталығы болды. Соңғы жылдары Қытайдың, Ресейдің және АҚШ-тың аймақтағы мүдделері мен стратегиялары айтарлықтай өзгеріп, халықаралық тәртіптегі кеңірек өзгерістерді көрсетті. Бұл мақалада осы державалардың салыстырмалы артықшылықтар мен стратегиялық артықшылықтарға деген ұмтылысын баса көрсете отырып, олардың бәсекелес және қиылысатын мүдделерін талдау үшін реалистік тәсіл қолданылады. Ресми дереккөздерге, сандық мәліметтерге және соңғы оқиғаларға сүйене отырып, мақала олардың әрекеттерінің аймақтық тұрақтылық пен жаһандық билік динамикасына әсерін көрсетеді. Реализм теориясына сәйкес, мемлекеттер бәсекеге қабілетті халықаралық жүйеде өздерінің қауіпсіздігі мен ықпалын барынша арттыру үшін әрекет етеді. Таяу Шығыста бұл энергетикалық қауіпсіздік, әскери альянстар және дипломатиялық маневрлер түрінде көрінеді. Аймақтың тұрақсыздығы және оның ресурстық байлығы оны ұлы державалар арасындағы бәсекелестіктің негізгі алаңына айналдырады, мұнда әрқайсысы өз мүдделерін алға жылжыту арқылы басқалардың ықпалын шектеуге тырысады.

АҚШ XX ғасырдың ортасынан бастап Таяу Шығыста энергетикалық ресурстармен қамтамасыз ету, терроризммен күресу және Израиль мен Сауд Арабиясы сияқты одақтастарды қолдау мүдделерін басшылыққа ала отырып, аймақтағы үстемдікке ие негізгі сыртқы ойыншы. Алайда, соңғы жылдары АҚШ-тың стратегиясы өзгеріп, қатысудың азаюымен және басымдықтардың қайта қаралуымен сипатталды. Сланец революциясы АҚШ-ты Таяу Шығыстағы мұнайға тәуелділігін азайтты. 2022 жылы АҚШ компаниялары тәулігіне 12,3 миллион баррель мұнай өндірді. Бұл АҚШ-тың аймақтағы әскери қатысуын азайтуға көмектесіп, бұл Байден әкімшілігінің Ирак пен Ауғанстаннан әскерлерді шығару туралы шешімінде көрінді[1].

АҚШ Таяу Шығыстағы маңызды одақтарымен қарым-қатынасын сақтауды жалғастыруда. Мысалы, 2020 жылы олар Израиль мен бірнеше араб елдері арасындағы қарым-қатынасты қалыпқа келтірген Авраам келісімдерін жасады. АҚШ сонымен қатар

Иранның ядролық қару жасауына жол бермеу үшін Иранның ядролық келісіміне қайта оралуға тырысуда. Алайда олардың аймақтағы ықпалы өз позицияларын белсенді түрде нығайтып жатқан Қытай мен Ресейдің бәсекелестігіне көбірек ұшырауда. АҚШ-тың араласуының азаюына қарамастан, аймақта әлі де көптеген әскерлер бар. Мысалы, 40 000-нан астам АҚШ әскері Катар, Бахрейн және Кувейттегі базаларда орналасқан[2]. Бұл АҚШ-қа қауіп-қатерге тез жауап беруге және өз мүдделерін қорғауға мүмкіндік береді. Бірақ АҚШ-тың өз қиындықтары бар. Олар Таяу Шығыстағы міндеттемелерді, ішкі мәселелерді және жаһандық сахнада күшейіп келе жатқан Қытаймен өсіп келе жатқан бәсекені теңестіруі керек.

Қытай Таяу Шығысқа ең алдымен экономика экономикалық призмадан қарайды. Оған мұнай сияқты энергия ресурстары қажет және ол өзінің жаһандық "Белдеу және жол" бастамасын белсенді түрде дамытуда. Бірақ соңғы жылдары Қытай аймақта белсенді саяси рөл атқара бастады. Қытай әлемдегі ең ірі мұнай сатып алушы болып табылады және оның мұнай импортының жартысына жуығы (47%) 2022 жылы Таяу Шығыстан келеді[3]. Негізгі жеткізушілер - Сауд Арабиясы, Ирак және Иран. Қытай үшін бұл жеткізілімдердің тұрақты болуы маңызды, өйткені мұнайсыз оның экономикасы тоқтап қалады. "Белдеу және жол" аясында Қытай Таяу Шығыстағы инфрақұрылымға 200 миллиард доллардан астам инвестиция салды[4]. Мысалы, ол Оман мен БАӘ порттарын, сондай-ақ Сауд Арабиясындағы теміржолдарды салады. Бұл жобалар аймақты дамытуға көмектесіп қана қоймай, оның ықпалын нығайта отырып, Қытайға стратегиялық артықшылықтар береді. Қытай бейтарап және әділ ойыншы болып көрінуге тырысады. Мысалы, 2023 жылы ол Сауд Арабиясы мен Иранға көптеген жылдар бойғы қақтығыстардан кейін дипломатиялық қатынастарды қалпына келтіруге көмектесті. Бұл Қытай үшін үлкен қадам, ол бұрын аймақ саясатына араласпауды жөн көрді. Қытайдың Таяу Шығыста әскери базалары аз болғанымен, оның Джибутиде маңызды базасы бар. Сонымен қатар, Қытай өзінің әскери-теңіз күштерін аймақтағы сауда жолдары мен мүдделерін қорғау үшін белсенді түрде дамытуда. Қытай Таяу Шығыста барған сайын маңызды ойыншыға айналууда. Оның өсіп келе жатқан әсері АҚШ — тың дәстүрлі үстемдігіне қарсы тұрады және аймақ елдеріне экономикада да, саясатта да ынтымақтастыққа балама ұсынады.

Соңғы он жылда Ресей Таяу Шығыста тағы да маңызды ойыншыға айналды. Владимир Путин кезінде ол өзінің ықпалын қалпына келтіру үшін армияны, энергетиканы және одақтарды пайдаланды. 2015 жылы Ресей Президент Асадқа көмектесу үшін Сириядағы соғысқа араласты. Бұл жағдайды өзгертті: Ресей оның режимін сақтап қана қоймай, аймақтағы негізгі делдал болды. Ресейде қазір Сирияда әскери базалар бар-Хмеймим авиабазасы және Тартустағы порт, бұл оған Жерорта теңізінде тұрақты қатысуға мүмкіндік береді. Ресей сонымен қатар ОПЕК арқылы Сауд Арабиясы сияқты мұнай елдерімен белсенді жұмыс істейді. Олар әлемдік нарықтағы бағаны бақылау үшін мұнай өндіруді бірге реттейді. Бұл Ресейге өзінің экономикалық және саяси ұстанымдарын нығайтуға көмектеседі. Сонымен қатар, Ресей Таяу Шығыс елдеріне қару сатады. 2022 жылы ол одан 15 миллиард доллар тапты[5]. Бұл сатылымдар ақша тауып қана қоймай, Египет, Алжир және Иран сияқты елдермен одақтарды нығайтады. Ресей соғысушы тараптар арасында шебер тепе-теңдікті сақтайды. Мысалы, ол Израильмен де, Иранмен де қарым-қатынасты сақтайды және Таулы Қарабах соғысындағыдай қақтығыстарға делдал болады. Бұл икемді тәсіл Ресейге жергілікті қақтығыстарға тым терең араласпай, аймақтағы жағдайға әсер етуге мүмкіндік береді.

Таяу Шығыс елдері тәуелсіздік пен қауіпсіздікті сақтау үшін бірден бірнеше әлемдік державалармен қарым-қатынас орнатуға тырысады. Мысалы, дәстүрлі түрде АҚШ-пен жұмыс істеген Сауд Арабиясы қазір Қытаймен және Ресеймен, әсіресе энергетика және қорғаныс саласында белсенді жұмыс істейді. АҚШ қысымындағы Иран Қытаймен және Ресеймен жақындасып, Қытаймен 25 жылдық келісім-шарт сияқты ұзақ мерзімді келісімдер жасап, Шанхай ынтымақтастық ұйымына қатысады[6]. Мемлекеттерден басқа, аймақта "Хезболла" және "ХАМАС" сияқты ықпалды топтар бар. Олар ұлы державалардың

бәсекелестігін сыртқы одақтастардан қолдау алу үшін пайдаланады, бұл аймақтағы жағдайды одан да тұрақсыз етеді. Мүдделерінің айырмашылығына қарамастан, АҚШ, Қытай және Ресей Таяу Шығыстағы мақсаттары ортақ. Олардың барлығы терроризмнің таралуын болдырмауды, мұнай мен газ нарығын тұрақтандыруды және ядролық қаруды бақылауды қалайды. Алайда олардың аймақтағы ықпалы үшін бәсекелестік көбінесе жаңа қақтығыстарға әкеледі.

Мысалы, АҚШ Иранға тұрақтылыққа қауіп төндіреді, ал Қытай мен Ресей оны маңызды серіктес деп санайды. Бұл АҚШ-тың ядролық келісімнен шығуы және Қытай мен Иран арасындағы стратегиялық келісім арқылы көрінеді[7]. Израиль мен Палестина мәселесінде АҚШ Израильдің басты одақтасы болып қала береді, ал Қытай мен Ресей өздерін бейтарап делдал ретінде көрсете отырып, екі тараппен де байланыста болуға тырысады. Сауд Арабиясы мен БАӘ сияқты Парсы шығанағы елдері АҚШ-пен тарихи тығыз байланысты, бірақ соңғы жылдары серіктестерінің ауқымын кеңейту мақсатында Қытаймен және Ресеймен экономикалық және әскери ынтымақтастықты белсенді түрде дамытуда.

Қорытынды

Таяу Шығыс - АҚШ, Қытай және Ресей арасындағы бәсекелестіктің негізгі сахнасы болып қала береді. Әртүрлі тәсілдерге қарамастан, олардың мүдделері бір-біріне сәйкес келеді және олардың өзара әрекеті аймақтың болашағын анықтауды жалғастырады. Бұл Таяу Шығыстың тұрақтылығына ғана емес, әлемдік саясатқа да ұзақ мерзімді әсер етеді. Алдағы жылдары оқиғаларды дамытудың бірнеше нұсқалары болуы мүмкін.

-Біріншіден, аймақ көпполярлы бола алады, өйткені Таяу Шығыс елдері ұлы державалар арасындағы бәсекелестікті өз пайдасына пайдаланады.

-Екіншіден, сыртқы ойыншылардың бәсекелестігі тұрақсыздықты тереңдете отырып, Сирия, Йемен және Ливиядағы қақтығыстардың күшеюіне әкелуі мүмкін.

-Үшіншіден, жаңартылатын энергияға біртіндеп көшу Таяу Шығыс мұнайының стратегиялық маңыздылығын төмендетуі мүмкін, бұл әлемдік державаларды аймақтағы басымдықтарын қайта қарауға мәжбүр етеді. Бұл тенденцияларды талдау саясаткерлер мен сарапшылар үшін ХХІ ғасырдың қиындықтары мен мүмкіндіктерін жақсы түсіну үшін қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. America And The Middle East – Analysis, доступно на: <https://www.eurasiareview.com/19062022-america-and-the-middle-east-analysis/> (от 19 июня 2022 года)
2. Where U.S. troops are stationed in the Midle East. Доступно на: <https://www.axios.com/2023/10/31/american-troops-middle-east-israel-palestine> (от 31 октября 2023 года)
3. Elling, R. C., & Abdul Razak, R. Oil, labour and empire: Abadan in WWII occupied Iran. British Journal of Middle Eastern Studies, 50(1), 142–159.
4. Competition and conflict: China and the Middle east, Доступно на: https://www.uscc.gov/sites/default/files/2024-11/Chapter_5--China_and_the_Middle_East.pdf 70 б.
5. Guo, J., Guo, S., & Lv, J. Potential spatial effects of opening Arctic shipping routes on the shipping network of ports between China and Europe. Marine Policy, 2024, 136, 104885. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104885>
6. Hafezi, P., Abdallah, N., & El-Yaakobi, A. Iran and Saudi Arabia agree to resume ties in talks brokered by China. Доступно на: <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-saudi-arabia-agree-resume-ties-re-open-embassies-iranian-state-media-2023-03-10/> (2023).
7. Морозов Ю.В. Подходы КНР, США и РФ в борьбе в сфере геополитики в регионах мира // Россия и Америка в ХХІ веке. М., 2020. № 1. 8-16 стр. <https://doi.org/10.18254/S207054760009025-4>. Доступно на: <https://rusus.jes.su/s207054760009025-4-1/>

Аннотация

Ближний Восток-один из важнейших регионов в международных отношениях, где пересекаются интересы крупнейших мировых держав. США, Китай и Россия преследуют в этом регионе различные стратегические цели. В этой статье анализируются сравнительные преимущества и стратегические цели этих держав и рассматриваются их конкурирующие и пересекающиеся интересы. В исследовании используется реалистическая теория международных отношений. Статья основана на теории политического реализма, которая включает количественные данные, региональные перспективы и тематические исследования, чтобы дать более глубокое понимание геополитической динамики. Предлагаются предположения о последствиях этой треугольной конкуренции для региональной стабильности и глобальных властных структур. В этой статье также рассматриваются исторические аспекты стратегического значения Ближнего Востока, включая анализ процессов, начиная с колониального периода и заканчивая изменениями в современном многополярном мире. Путем анализа данных и политических дискурсов проводится сравнительный анализ экономического, военного и дипломатического влияния США, Китая и России в регионе.

Abstract

The Middle East is one of the most important regions in international relations, where the interests of the major powers of the world intersect. The United States, China and Russia pursue different strategic goals in this region. This article analyzes the comparative advantages and strategic goals of these powers and examines their competing and intersecting interests. The study uses a realistic theory of international relations. The article is based on the theory of political realism, which includes quantitative data, regional perspectives and case studies to provide a deeper understanding of geopolitical dynamics. Assumptions are proposed about the consequences of this triangular competition for regional stability and global power.

This article also examines historical aspects of the strategic importance of the Middle East, including analyzing processes from colonial times to changes in the modern multipolar world. Through the analysis of data and political discourses, a comparative analysis of the economic, military and diplomatic influence of the United States, China and Russia in the region is carried out.